

АННА ГЕРГОВСЬКА

Тема дипломної роботи: "Символи і їх естетичні функції у романі П. Загребельного "Диво"
Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Шевчук М.В.

Символіка кольору та її естетична функція в романі Павла Загребельного "Диво"

Павло Загребельний – відомий український письменник, чий доробок просто вражаючий, подиву гідний як за обсягом, так і за багатогранністю. Твори П. Загребельного про далекі від нас часи активізували інтерес читача до минулого українського народу, стимулювали розвиток історичного роману. В окремих ніби руйнувалися межі між історією та сучасністю. Майстер розлогої епіки – історичного "Дива" – сміливо веде і діалог з історією, й інтимну розмову з людиною, згущаючи факти в образи доби і проникаючи в сокровенні таємниці душі.

Особливе місце в структурі прози Павла Загребельного посідає символ. Літературний символ письменника – це реалізація авторської ідеї, багатовимірність якої врівноважується конкретністю зображеного. Естетична функція символу в романі "Диво" П. Загребельного має свої особливості. В основі естетичного ідеалу лежить загальнонародна оцінка того чи іншого життєвого факту і відповідно до цього застосовується розуміння поняття "краса".

Вивчення символіки класичного мистецтва набуває особливої ваги в нинішній період осмислення Україною своєї культурної спадщини. Адже ця символіка в образно-художній формі відбиває світоглядні уявлення народу про космологічні, зокрема, просторово-часові параметри традиційної "картини світу". Саме в символічній образності виявляється "ідіоматичність" художньої мови національної культури, що робить її несхожою на інші.

Емоційно-психічна сторона кольорів дозволяє припустити, що за очевидною причиною особливої уваги до тієї або іншої колірної гами, опосередкованою особистістю автора, зв'язком його творчості з певною ідейно-естетичною концепцією, можуть перебувати механізми національних стереотипів естетичної оцінки кольорів, обумовленість естетики кольору національним архетипом кольору.

Естетичне – явище по суті психологічне, це відчуття й сприйняття, які викликають емоційне збудження. Поєднання кольорів з емоціями (кольори – почуття) виражене в стійких міжкультурних асоціаціях (зелене – надія; чорне – страх; червоний – хвилюючий колір і т.п.). Естетика кольору закріплюється в символіці кольору (зелений – весна, пробудження, надія; синій – небо, чистота й т.п.). Символіка представляється величиною змінною, залежною від історико-культурних естетичних концепцій, міфопоетичних, релігійних й ін. систем.

Естетична функція світлотіні, кольору в П. Загребельного надзвичайно складна. Вона з'являється, як правило, у найвідповідальніші моменти розвитку дії. Широке використання багатокольорової гами, півтонів допомагає в формуванні естетичних оцінок читача, розширює виміри деяких понять. Проте слід зазначити, що враження, які виникають від функції кольору, слугують читачеві розкриттям світовідчуття героя. Колір має потужну естетичну вагу, шарм. Він надає об'єктові мінливої кольорової характеристики, а це допомагає читачеві віднайти головні моменти в прозовому творі й отримати від нього естетичну насолоду.

Романіст найчастіше вживає багатозначне слово "барва" на противагу однозначному "колір". Очевидно, барва як почуттєва властивість збагачує асоціативні ознаки кольору. Як з'ясувалось при кольористичному аналізі, певна барва може виступати стрижнем формотворчого комплексу твору. Так, наприклад, на кожну барву життя, думає Сивоок, повинна бути своя – неодмінно точна – барва мистецтва, в нього в голові навіть склався своєрідний "табелі про ранги" кольорів. І це не просто "технологія" мистецтва Сивоока, така собі примхлива вигадана філософія кольорів, це – колористичне віддзеркалення сил і пристрастей того світу, в якому судилося жити і боротися за свою духовну незайманість. "Так Сивоок став жити в Радогості і вчитися у тітки Звенислави пізнавати не тільки поверхню, але й душу барв. У діда Родима спостерігав тільки, яка краска куди кладеться, сприймав те, як несхитну даність, тепер від доброї серцем старої жінки довідувався, що кожний випадок вимагає своєї масті, свого відтінку і що барви, мов люди, бувають веселі, чисті, лагідні, довірливі, невинні, сумні, нудьгуючі, крикливі, жалібні, холодні, теплі, м'які, тверді, гострі, тихі, гризливі, солодкі, м'які, терпкі, урочисті, достойні, тяжкі, понурі, вбивчі. Він знав тепер, що червона барва означає кохання й милосердя, небесна – вірність, біла – невинність, радість, зелена – надію, вічність, чорна – жалобу, смуток, а жовта – ненависть, зраду, золота ж – святість, досконалість, мудрість, повагу" [4, с. 146].

Павло Загребельний сприймає і відображає світ по-своєму, він ніби опиняється у сфері мікрокультури. А тому смисл кольору, як не дивно, локалізується у вузькій галузі – в одній картині, ситуації чи деталі. Цей же колір за інших умов може бути переосмислений.

Цікаво, що білим кольором у прозаїка позначаються предмети, які в дійсності мають інший колір. Власне, П. Загребельний вживає цей колір здебільшого в оцінному значенні, бо за його допомогою автор передає своє ставлення до реальної життєвої ситуації. Романіст використовує білий колір у значенні "чистий", "радісний", "приємний": "Родим мовчки виносив йому шмат срібла, кидав зневажливо, Ситник ловив його, виважував на долоні, і Сивоок щораз більше переконувався, що поважає той зовсім не діда, а оті шматки тьмяво-білого металу... А срібло сяяло ласкаво і тихо, мов сповитий легкими хмаринками літній день" [4, с. 33]. Однак такі смислові асоціації можуть втрачатися: "Собор стояв посеред снігів, у холодній білій самотизні" [4, с. 501].

У народній символіці кольорів зелений – це колір надії, весняного оновлення. Закономірно, що і в літературі він є кольором усього щасливого та прекрасного, повного надій, молодого. Слід зазначити, що такої ж точки зору дотримується О.М. Веселовський в "Історичній поетиці", який твердить: "У північній літературі, наприклад, зелений колір був кольором надії і радості, в противагу сірому, що означав злобу" [2, с. 67]. Деяке символічне переосмислення зеленого кольору спостерігаємо у П. Загребельного. Автор урізноманітнює значення, збагачує його склад. Так, у романі "Диво" цей колір означає "надія", "вічність": "Сивоок ходив понад берегом моря, підсвідомо вибирав нові й нові відтінки зеленого, синього, голубого, марилося йому барва трав'яниста, хоч жодної травинки не було серед каміння, висвічувалася з передвечірніх глибин моря лазуровість, холодна зеленість патини і м'яких мохів виникала на зміну сірокамінній барві, що затоплювала острів, ніби м'який дим; він відчував у собі дивне могуття; ось, зібравши всі барви моря і неба, він вихлюпне їх на вознесенний над островом камінь, і камінь оживе, засяє, в нього вселиться душа, як у зелене дерево, станеться чудо, якого не міг доконати сам всевишній у день творіння, – така сила художника" [4, с.394].

Жовтий колір "... у своїй чистоті та ясності – прийнятний і радісний, у своїй повній силі має щось веселе і благородне, та, з іншого боку, він дуже чутливий і може викликати неприємні враження" [6, с. 113]. Загалом, семантичний аналіз кольору виявив, що у романі "Диво" жовтий колір означає ненависть: "Навіть золото не подобалось йому так, як срібло, бо в золоті була якась прихована пиховитість, воно світилося жовтістю, холодною і далекою, і нагадувало цим невловимість нічних вогнів на болотах і узліссях" [4, с. 33].

Рожевий колір – прийнятний, спокійний, це колір легкості, щастя: "Софія – рожеве кам'яне диво: небаченої величі й краси храм" [4, 294].

Сірий колір – це колір-медіум між білим і чорним. Прикметно, що він означає не просто якість, а таку, яка має певний експресивний відтінок. Сірий колір у письменника може виступати автономно або його спектральне значення може взагалі зникати. У такому разі сірий перестає бути кольором та перетворюється у символ відносин. Власне, сірий колір має розгалужену систему семантичних варіантів. Поширине вживання цього кольору в значенні "безликий", "невиразний", "нічим не примітний". Сірість – це не символ мудрості зрілого віку, а символ зречення. Крім того, цей колір позначає одноманітність, духовну і моральну ницість, порожнечу життя. Іноді, потрапивши в незвичні сполучення, сірий колір набуває значення "невеселий", "сумний", тобто використовується для передачі душевного стану персонажа або підсилення його почуттів. Так, душевний стан героя роману "Диво", Сивоока, романіст відтворює через сіру кольороназву: "Він побачив дружину згодом, а тут, у хижі, відведеній йому Звениславою, перше, що побачив, була сірість, яка покрила спомин про ніч, про те, що сталося вночі, сірість сорому й відразі... сіра заволока поймала йому не самі тільки очі, а й мозок, не вірилося, що так недавно, ще тільки вчора, він жив у барвистому світі Звениславиних навчань, а тепер була сіра зола на згаслому багатті, сірість у віконцях, сірість у всьому" [4, с. 159].

Частотність уживання темних кольорів несе семантичну домінанту ненависті, смутку, безладу і смерті.

Чорний колір містить виразний оцінний момент – негативну оцінку чогось або когось. Широкий діапазон значень цього кольору мотивується тим, що його вважають початком кольороутворень. Чорний виступає переважно у значенні "поганий", "негативний", "ганебний". Окрім того, у творі зустрічаються ще й такі емоційно-змістові прирошення: "важкий", "безпросвітний", "безрадісний".

Для письменника золотий колір у будь-якому контексті несе позитивну ознаку. Очевидно, так прозаїк прагне передати не тільки багатство цього кольору, а й його символічність. Золотий колір – це колір небесних світил, колір сонця, без якого неможливе існування. Коли Сивоок вперше побачив Київ, золоті хрести на церковних банях здалися йому чорними, бо перед ним він дивився на сонце: "Сонце викотилося з-за хмаринки, за яку перед тим було сховалося, вдарило сліпучо в рожевий летючий камінь, розблиско гарячим приском з його круглих верхів, де перед тим хижо чорніли косисті хрести... Сивоок на мить перевів погляд на сонце і, засліплений, знов глянув на хрести, але тепер вони, як і перед тим, показалися йому чорними аж до здригання" [4, с.81]. Золоте сонце – символ радості, чорні хрести – смутку, жалоби за дідом-язичником. Отже,

романіст сприймає дійсність переважно через дві фарби – золоту і чорну, котрі символізують добро і зло.

Аналіз частотності вживань кольороназв показав, що П. Загребельний уживає слова на позначення кольору найчастіше в описах, характеристиках. У художньому творі символіка кольору набуває властивості ознаки індивідуального стилю письменника. До того ж колір як виразний емоційно-експресивний засіб художньої конкретизації надає зображеному образності, поетичності та допомагає емоційно сприйняти колірні образи. Таким чином, семантика символів не обмежується денотативним значенням. Вона функціонує в градації смислів на філософсько-психологічному рівні. А це допомагає творити нові оригінальні конструкції, що відзначаються чуттєвістю змальованого й широтою узагальнень.

Література:

1. Белый А. Символизм как миропонимание / А. Белый. – М.: Искусство, 1994. – 126 с.
2. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с.
3. Загребельний П.А. Диво / П.А. Загребельний // Загребельний П.А. Твори: В шести томах. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 2. – 1979. – 576 с.
4. Залевская А. Некоторые проявления специфики языка и культуры, испытываемых в материалах ассоциативных экспериментов / А. Залевская // Этнопсихолінгвістика. – М.: Наука, 1988. – С. 35-48.
5. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А.Ф. Лосев. – М.: Искусство, 1993. – С. 726.
6. Потебня А.А. Символ и миф в народной культуре / А.А. Потебня. – М.: Лабиринт, 2000. – С. 96-269.